

UNIVERSITATEA „ALEXANDRU IOAN CUZA” DIN IAȘI
FACULTATEA DE TEOLOGIE ORTODOXĂ
ȘCOALA DOCTORALĂ DE TEOLOGIE
DOMENIUL TEOLOGIE

TEZĂ DE DOCTORAT

**CONVERTIREA RELIGIOASĂ ȘI CONCEPTUL
BIBLICO– PATRISTIC DE CONVERTIRE. IMPORTANȚA
LOR ÎN MISIUNEA ACTUALĂ A BISERICII.**

(rezumat)

COORDONATOR:

Pr. Prof. Univ. Dr. PETRARU GHEORGHE

DOCTORAND:
IRINA ANDREI

IAȘI
2023

Comisia de doctorat are următoarea componență:

Președinte:

Prof. univ. dr. pr. Viorel SAVA, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași

Coordonator științific:

Prof. univ. dr. pr. Gheorghe PETRARU, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași

Referenți:

Prof. univ. dr. pr. Valer BEL, Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj Napoca

Prof. univ. dr. pr. Aurel PAVEL, Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu

Prof. univ. dr. pr. Ioan C. TEȘU, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași

Cuprins

Cuprinsul lucrării de doctorat

Argumentele și obiectivele cercetării.....	8
Relevanța temei abordate din punct de vedere teologic și misiologic.....	12
Stadiul cercetării la nivelul studiilor de specialitate	20
Metodologia și instrumentele cercetării.....	26
Structura cadru a lucrării.....	27
Concluziile lucrării de doctorat.....	29
Bibliografie selectivă	36

Cuprinsul lucrării de doctorat

INTRODUCERE	5
1. Argumentele și obiectivele cercetării	5
2. Relevanța temei abordate din punct de vedere teologic și misiologic	9
3. Noi orizonturi în cercetarea convertirii religioase	12
4. Stadiul cercetării la nivelul studiilor de specialitate	16
5. Metodologia și instrumentele cercetării	22
6. Structura cadru a lucrării	23
CAPITOLUL I - CONVERTIREA RELIGIOASĂ UN FENOMEN COMPLEX PENTRU MISIUNEA ACTUALĂ A BISERICII. EXPLORĂRI RELIGIOASE	26
1.1. Convertirea religioasă - un indice al revitalizării religioase într-o lume post- seculară	26
1.1.1. Secularism și revitalizarea religioasă: o realitate antagonică în compusul societății contemporane	26
1.1.2. Intensificarea pluralismului religios și metamorfoze religioase în dinamica globală	30
1.1.3. Resurgența religioasă în date statistice	33
1.2. Convertirea religioasă - explorări conceptuale și cadre interpretative	36
1.2.1. Aproximări definiționale	36
1.2.2. Convertirea ca vindecare a unui sine divizat (William James)	38
1.2.3. Modelul original al procesului de convertire (J. Lofland și R. Stark)	40
1.2.4. Convertirea ca disrupție a identității (Richard Travisano)	43
1.2.5. Convertirea ca proces activ (R. Straus)	44
1.2.6. O abordare a convertirii prin socializare și rețele sociale (Arthur Greil)	46
1.2.7. Convertirea ca o schimbare de paradigmă (Max Heirich)	47
1.2.8. Teoria rolului în convertire (David G. Bromley și Anson D. Shupe)	48
1.2.9. Convertirea și angajamentul ca tipuri specifice de socializare (T. Long și J. Hadden)	49
1.2.10. Rolul de convertit în cadrul unui univers de discurs specific (D.A. Snow și R. Machalek)	51
1.2.11. Conflictul de paradigmă între abordările convertirii active și pasive (J. T. Richardson)	55
1.2.12. Modele de convertire prin alegere rațională (C. D. Gartrell și Z. K. Shannon / R. Stark și R. Finke)	57
1.2.13. Participarea religioasă în actul convertirii (H. Gooren)	60
1.3. Etapele convertirii în schema cadru a lui Lewis R. Rambo și Charles E. Farhadian	60
1.3.1. Etapa 1 - <i>context</i> : câmpuri de forțe dinamice	62
1.3.2. Etapa 2 - <i>criza</i> : catalizator pentru schimbare	62
1.3.3. Etapa 3 - <i>misiunea</i> : căutarea mântuirii	63
1.3.4. Etapa 4 - <i>întâlnirea</i> : interacțiunea cu noi opțiuni	64

1.3.5. Etapa 5 - <i>interacțiunea</i> : crearea de noi identități.....	65
1.3.6. Etapa 6 - <i>angajamentul</i> : consolidarea noilor orientări spirituale	67
1.3.7. Etapa 7 - <i>consecințele</i> : evaluarea efectelor convertirii.....	67
1.4. O critică a abordărilor convenționale privind convertirea religioasă.....	70
1.5. Psihologia convertirii	73
1.5.1. Convertirea ca proces	74
1.5.2. Convertirea ca eveniment.....	75
1.5.3. Convertirea imperceptibilă	76
1.5.4. Convertirea experimentată prin intervenție miraculoasă	78
1.6. Convertirea filosofică și convertirea creștină	81
CAPITOLUL II - FUNDAMENTELE BIBLICE ALE CONVERTIRII CREȘTINE	85
2.1. Vocabularul biblic al convertirii	85
2.1.1. Conceptul de convertire în Vechiul Testament.....	85
2.1.2. Terminologia convertirii în Noul Testament (επιστροφή, μετάνοια)	91
2.2. Convertirea în Vechiul Testament	101
2.2.1. Convertirea Vechiului Testament – o întoarcere spre nou?	101
2.2.1.1. Convertirea – latura subiectivă	102
2.2.1.2. Convertirea – latura obiectivă.....	104
2.2.2. Perioada mozaică și apelul la convertire	105
2.2.3. Ipostaza paradigmatică a convertirii a regelui David.....	109
2.2.4. Perioada profetică vechi-testamentară	116
2.2.4.1. Convertirea prin pedeapsă (Amos, Ioel, Zaharia)	117
2.2.4.2. Convertire prin mijloace de restaurare. Echilibru între om și natură. (Osea, Ieremia).....	122
2.2.4.3. Convertire, gesturi sau ritualuri simbolice (Isaia, Miheia, Ieremias).....	129
2.2.5. Schimbarea calității credinței în Eclesiast.....	133
2.2.5.1. Păcatul și boala fizică	134
2.2.5.2. Revenirea la smerenie și la respectarea Legii	135
2.2.5.3. Sinceritate, rugăciune și post	136
2.2.6. Convertirea neamurilor în Vechiul Testament. Chemarea lui Avraam	137
2.3. Convertirea ca <i>metanoia</i> în Noul Testament.....	141
2.3.1. Sfântul Ioan Botezătorul: predicarea convertirii prin pocăință	142
2.3.2. Botezul - metanoia fundamentală în creștinismul primar.....	145
2.3.3. Metanoia ca urmare a lui Hristos și predicarea Împărăției	150
2.3.4. Convorbirea lui Iisus cu Nicodim – credința și renașterea spirituală	157
2.3.5. Vindecarea orbului din naștere	164
2.3.6. Convertirea Mariei Magdalena	166
2.3.7. Convertirea Sfântului Apostol Toma	169
2.3.8. Modele biblice de convertire în Evanghelia Luca și Faptele Apostolilor ..	170
2.3.9. Particularitatea convertirii în viața Sfântului Pavel și în epistolele lui.....	178
2.3.9.1. Convertirea Sfântului Pavel.....	178

2.3.9.2. Relecții teologice ale convertirii în epistolele pauline	183
2.3.9.2.1. Credința și pocăința - elemente semnificative ale convertirii la Sfântul Pavel.	184
2.3.9.2.2. Importanța botezului și schimbare interioară a omului	188
2.3.9.2.3. Răspunsul uman în convertire.....	194
2.3.9.3. Discursul lui Pavel la Atena – convertirea ca „migrare” la o viziune complet nouă asupra lumii. Implicații misiologice astăzi	195
CAPITOLUL III - CONVERTIREA ÎN TEOLOGIA PATRISTICĂ.....	200
3.1. Ancorarea conceptului de convertire în experiența Bisericii. Perspective patristice.....	200
3.1.1. Convertirea în orizontul teologiei Părinților Apostolici	200
3.1.2. Sfântul Clement de la Roma. Practica ascultării în cadrul Bisericii și întoarcerea la tradiție	205
3.1.3. Sf. Iustin Martirul și Filozoful. Ascultarea de Legea lui Hristos - dimensiunea hristologică a convertirii	207
3.1.4. Sfântul Irineu de Lyon: dimensiunea eclezială a convertirii	211
3.1.5. Sfântul Clement al Alexandriei: dimensiunile particulară, universală, baptismală și martirică a convertirii	214
3.1.6. Origen: viața spirituală în convertire. Unirea cu Dumnezeu.	219
3.1.7. Sfântul Grigorie de Nissa. Convertirea și starea dinainte de păcat	226
3.1.8. Fericitul Augustin. Cele trei niveluri de convertire.	227
3.2. Elementele teologice patristice ale convertirii.....	233
3.2.1. De la <i>epistrephein</i> la unire mistică (îndumnezeire)	234
3.2.2. De la <i>metanoia</i> spre viața spirituală.....	235
CAPITOLUL IV - VECTORUL CONVERTIRII ÎN MISIUNEA BISERICII	239
4.1. Reperle ale misiunii în dinamica convertirii	240
4.1.1. Misiune și prozelitism	240
4.1.1.1. Precizări, demarcații, evaluări.....	240
4.1.1.2. Calitățile misionarului în lupta cu prozelitismul sectar.....	246
4.1.2. Mărturie, martiriu, întâlnire dialogică - sinteza istorică a misiunii creștine	248
4.1.3. Iisus Hristos - fundamentul convertirii în misiunea Bisericii	256
4.2. Convertirea - de la motiv misionar la o reevaluare a actualității sale.....	259
4.2.1. Limite ale hermeneuticii convertirii. Evaluare misiologică	262
4.2.2. Interpretarea convertirii personale	266
4.2.3. Dimensiunea eclezială a omului în convertire.....	268
4.2.4. Dimensiunea etică a convertirii	268
4.3. Convertirea în dezbaterile Consiliului Mondial al Bisericilor	269
4.4. Schematizarea procesului convertirii la creștinism după misiologul și antropologul Alan R. Tippett	273
4.4.1. Perioada de conștientizare	277
4.4.2. Perioada de decizie.....	278
4.4.3. Perioada de încorporare	280

4.5. Condiții ale convertirii ortodoxe.....	282
4.5.1. Universalitatea și necesitatea constantă a convertirii azi, ca întoarcere la adevărata menire a omului.....	282
4.5.2. Convertirea ca revenire în fire	285
4.5.3. Pocăința pentru păcatele din trecut	292
4.5.4. Întoarcerea la voința mântuitoare a lui Dumnezeu.....	295
4.5.5. Smerenia	296
4.5.6. Disponibilitatea spre reînnoirea morală	297
4.6. O sinteză: aspectele convertirii	298
CAPITOLUL V - STUDIU DE CAZ privind experiența convertirii.....	308
Argument.....	308
Metodologia	308
Setul de întrebări.....	312
Rezultate.....	314
Interpretare	323
Concluzie	329
CONCLUZII	434
BIBLIOGRAFIA.....	441
1. Izvoare	441
A. Ediții ale Sfintei Scripturi	441
B. Literatură patristică	441
2. Dicționare și colecții	444
3. Literatură de specialitate.....	445
A. Cărți, studii și articole în limba română.....	445
B. Cărți, studii și articole în limbi internaționale	449
4. Bibliografia chestionar.....	465

Argumentele și obiectivele cercetării

Indiferent cum privim lumea de astăzi, secularizată, post-creștină, post-modernă, faptul religios în sine se cere articulat, iar Biserica are o mare responsabilitate în a accesibiliza Adevărul hristic ca sens al vieții, individuale și comunitare. Pluralizarea religioasă, precum și secularismul, ca ideologie filosofico-politică a secularizării, au fuzionat într-un program comun de destructurare a legitimității tradiției religioase creștine, creând premisele defragmentării ei, dar intensificând, concomitent, varietatea de posibilități, de opțiuni pseudo-religioase.

Această realitate indubitabilă readuce în prim plan, într-o relevanță misionară, problematica convertirii. Prezenta teză de doctorat intenționează să exploreze nu doar la nivel conceptual, ci și funcțional, relevanța convertirii creștine în lumea de astăzi în care constanta misionară nu a dispărut, ci, poate, și-a schimbat coordonatele în funcție de provocările contextuale.

În această ordine de idei, ceea ce ne propunem concret în prezenta lucrare de doctorat - *Convertirea religioasă și conceptul biblico - patristic de convertire. Importanța lor în misiunea actuală a Bisericii* - este cartografierea cauzelor, contextelor, factorilor care generează convertirea creștină, pe baza argumentării și interpretării în cheie misionară a unor exemplificări de convertiți, și detalierea cadrelor procesului de convertire, în perspectiva argumentării actualității acestui concept / proces în misiunea Bisericii. Datele statistice de astăzi înregistrează, fără doar și poate, diversitatea de opțiuni, de identități religioase, unele de factură tradițională, iar altele încadrate în fenomenul neoreligios. O religie în sine respiră prin adepții săi și, astfel, fiecare tradiție religioasă sau versiune sincretică neoreligioasă intenționează să-și legitimizeze propriul adevăr prin acapararea și intensificarea numărului de adepți. Convertirea în acest demers joacă un rol cheie, având o dublă conotație: în primul rând, este o metodă de a redeveni religios în propria cultură religioasă prin asumarea mult mai serioasă a preceptelor propriei credințe, iar pe de altă parte este un instrument de validare în noua opțiune religioasă pentru care se decide o persoană.

De la bun început menționăm faptul că cercetarea noastră nu dorește să repete ceva ce deja s-a argumentat în literatura misiologică de specialitate, și anume etalarea motivațiilor unor convertiți din spațiul ortodox național și

internațional. Exemplificările noastre vizează paradigmele convertirilor din Sfânta Scriptură, de aceea ce ne propunem este să fundamentăm scripturistic convertirea ca *metanoia*, tendință dublată și de exemplificările elementelor convertirii extrase din teologia patristică. Este imposibil să se facă o prezentare exhaustivă a tot ceea ce Scriptura, Tradiția și Sfinții Părinți au redat și reflectat asupra unei astfel de teme fundamentale a experienței credinței. Alegerea datelor pe care dorim să le prezentăm și, prin urmare, materialele folosite în elaborarea acestei lucrări este determinată, în primul rând, de obiectivele pe care le formulăm, obiective care servesc drept ghid în desfășurarea analizelor noastre.

Esențial pentru reflecția teologică, Sfânta Scriptura este prima sursă din care extragem datele necesare realizării analizelor noastre. Învățătura Părinților Bisericii, ca indispensabilă, constituie a doua. De asemenea, vom extrage din istoria creștină câteva modele care să evidențieze atât continuitatea, cât și diversitatea reflecției religioase asupra experienței convertirii. Din moment ce este imposibil din punct de vedere uman să se țină seama de întreaga tradiție creștină, avem nevoie de criterii de selecție. Am adoptat mai întâi folosirea termenilor *niham* și *shub* în ebraică, *epistrophe* și *metanoia* în greacă, dar avem ca termeni și *conversio* în limba latină. Aceștia sunt termenii care, de obicei, traduc ceea ce numim „convertire”. Folosirea acestor concepte ne-a permis să păstrăm la început doar câteva cărți și niște autori sau chiar părți ale operelor lor. După citirea lor, am descoperit că este imposibil să găsim în Scriptură sau în tradiția creștină un singur tip de convertire. De fapt, se pare că există mai multe tipuri de convertiri ca și convertirii. Obiectivul nostru este de a arăta diversitatea tipurilor de convertire și diversitatea interpretărilor, în speranța de a delimita, fără a reduce în mod artificial, elementele structurale.

În cadrul mai larg al lucrării mântuitoare a lui Dumnezeu, descoperim că convertirea este procesul inițial în mântuirea unei persoane, în care aceasta răspunde chemării lui Dumnezeu cu pocăință și credință și primește de la Dumnezeu nașterea din nou și îndreptarea (iertarea păcatelor). Mai mult, convertirea implică o schimbare radicală în relaționarea cu Dumnezeu (I Ioan 3, 1; Coloseni 1, 20). Potrivit lui Stanley Grenz, mântuirea are loc în trei etape: convertirea marchează inaugurarea sau începutul mântuirii personale, apoi transformarea darurilor Duhului Sfânt în noi care

este un proces de-a lungul vieții pe care îl încununăm prin sfințire. Astfel mântuirea și convertirea nu sunt sinonime; mai degrabă convertirea marchează începutul mântuirii în viața unei persoane¹.

Convertirea poate fi experimentată într-un mod direct, sau ca un proces mai prelungit. Convertirea nu are întotdeauna un model stabilit; uneori, elementele cheie ale convertirii apar într-o ordine diferită. Cu toate acestea, la sfârșitul procesului de convertire există claritatea și asigurarea că a avut loc convertirea. Astfel, o persoană care trece prin procesul de convertire nu rămâne pentru totdeauna într-o stare ambiguă în privința convertirii sale.

În loc de a defini convertirea într-un mod direct ca o „decizie pentru Hristos”, am optat să definim convertirea ca act fundamental existențial. Scopul definirii convertirii în acest mod este de a ajuta să înțelegem transformările mai puternice și mai clare ale ei. Sperața este că Bisericele noastre pot încuraja un proces de convertire care seamănă cu o „decizie pentru Hristos” prin elementele asociate cu convertirea din Vechiul și Noul Testament, pentru a încuraja convertirea definită, esențială, care determină situarea oamenilor pe o traiectorie a transformării spirituale continue și anume sfințirea.

Convertirea, pocăința, ca revenire la propria autenticitate a firii umane, nu este un lucru bine receptat în timpurile moderne. În schema contemporană a lucrurilor, omul moral (cel care s-a pocăit) și viața morală (viața omului pocăit) stau alături de obicei de omul natural și de viața naturală ca ceva cu totul diferit și în dezacord cu acestea. În viața contemporană, cel ce este supus dorințelor și slăbiciunilor umane este considerat normal, în timp ce omul moral (omul care se pocăiește) este considerat a fi în dezacord cu natura și un om care neagă viața naturală². Din această cauză, în prezenta lucrare s-a încercat și tratarea temei convertirii într-o lumină mai largă, pentru a arăta că aceasta nu este ceva străin firii umane, ci o stare constitutivă a acesteia, o condiție indispensabilă pentru mântuire, lucru care nu mai este recunoscut de lumea de azi.

¹ Stanley J. GRENZ, *Theology for the Community of God*, William B. Eerdmans Publishing Co., 1994), p. 433.

² Arhiepiscopul CHRYSOSTOMOS al Etnei, *Pocăința în tradiția patristică ortodoxă*, traducere R. Rus, Editura Vremea XXI, București, 2004, p. 38.

În sens teologic, convertirea înseamnă o întoarcere - o întoarcere spirituală de la păcat prin pocăință și către Hristos prin credință. Este o întoarcere dramatică de la o cale pentru a urma una cu totul nouă. Aceasta implică întoarcerea cu spatele la sistemul lumii și la valorile sale anti-creștine. Implică o reconfigurare de sine în relația cu Adevărul care este Hristos. Implică un pivot complet, o răsturnare de situație, pentru a intra pe poarta îngustă care duce la viața veșnică.

Convertirea implică ideea de a schimba direcția. O adevărată convertire spirituală schimbă radical direcția vieții cuiva. Nu este o schimbare parțială, în care cineva este capabil să călătorească pe linia dintre două lumi. Nu este o cotitură superficială, o simplă rearanjare a fațadei exterioare a vieții unei persoane. Convertirea nu este o schimbare treptată care are loc de-a lungul unei perioade de timp, precum sfințirea. În schimb, o convertire autentică are loc mult mai adânc în sufletul unei persoane. Este o rupere decisivă de vechile modele de păcat și de lume și îmbrățișarea unei vieți noi în Hristos prin credință. Această convertire spirituală este atât de profundă încât implică multe schimbări în persoană. Implică o schimbare a minții, care este o schimbare intelectuală; și o schimbare de viziune, o nouă recunoaștere a lui Dumnezeu, a sinelui, a păcatului și a lui Hristos. Implică o schimbare a afecțiunilor, care este o schimbare emoțională, o schimbare a sentimentelor, o întristare pentru păcatul comis împotriva lui Dumnezeu sfânt și drept. Implică o schimbare a voinței, care este o schimbare volitivă, o întoarcere intenționată de la păcat și o întoarcere la Dumnezeu prin Hristos pentru a căuta iertare. Întreaga persoană este schimbată radical, complet și pe deplin în convertire.

Deși convertirea, ca și cuvânt și concept, ca proces și eveniment, este centrală pentru creștinism, ea se manifestă în moduri multiforme în timp și spațiu. Complexitatea fenomenului necesită atenție la semantică (definiții și explicații ale convertirii), la istorie (contextul social, politic, cultural și teologic), precum și la o serie de modele teoretice și abordări metodologice.

În linia celor precizate, suntem acum într-o poziție mult mai bună de a formula obiectivele cercetării noastre: (a) precizarea conceptului de convertire în dimensiunile sale multilaterale; (b) evidențierea valențelor religioase, psihologice și sociale ale convertirii; (c) argumentarea convertirii creștine pe baza experiențelor și învățăturilor din Vechiul, Noul Testament și Teologia patristică; (d) evaluarea relevanței conceptului de convertire din punct

de vedere misiologic; (e) precizarea diferențelor de fond între convertirea la creștinismul ortodox și la alte variante creștine din punct de vedere misionar.

Relevanța temei abordate din punct de vedere teologic și misiologic

Din punct de vedere teologic, convertirea este o experiență în care conlucrarea dintre voința omului și harul divin are loc efectiv. O realitate care se transpune în interioritatea ființei umane. Din punct de vedere sociologic și psihologic, convertirea este un subiect fascinant, complex și contestat. Ideea și fenomenele asociate cu acest proces de schimbare a opțiunii religioase de viață au captivat oamenii timp de secole. Cum și de ce indivizii și grupurile de oameni își schimbă religia sau devin devotați cu pasiune față de ceea ce era cândva doar o preocupare marginală, stârnește entuziasm în rândul unora și perplexitate și indignare în rândul altora.

Într-o perspectivă istorico-fenomenologică, convertirea religioasă a fost un domeniu al susținerii identității și opțiunii și fie a respingerii rapide, fie a criticilor dure din partea altora, în special a celor care își văd familia, prietenii sau coreligionarii renunțând la religia lor de origine. Convertiții și noua lor comunitate de credință proclamă că un nou convertit este o altă confirmare a adevărului religiei lor. Iudaismul, creștinismul și islamul au avut tendința de a fi cele mai exigente dintre religiile care au reguli, ritualuri și doctrine specifice care oferă orientări pentru ceea ce sunt moduri autentice și neautentice de trecere de la vechea loialitate a unei persoane la noul sistem de credințe, practici și comunitate. Teologii și istoricii au urmărit aceste vicisitudini în cadrul diferitelor tradiții și locații. De la sfârșitul secolului al XIX-lea, diverse discipline academice au propus teorii și metode pentru a descrie, înțelege și interpreta natura proceselor de convertire.

Doi dintre cei mai influenți cercetători timpurii în materie de convertire religioasă au fost profesori de la Harvard, și anume William James și A. D. Nock. Cartea lui William James, *Varieties of Religious Experience* (publicată pentru prima dată în 1902), s-a aflat în centrul discuțiilor legate de convertire de la apariția studiilor moderne și critice despre natura convertirii religioase. James a descris convertirea în felul următor: „A fi convertit, a fi regenerat, a primi harul, a experimenta religiosul, a dobândi o asigurare, sunt

tot atâtea expresii care denotă procesul, gradual sau brusc, prin care un eu (suflet, n.n.) până atunci divizat și conștient inferior, în orizontul falsității și nefericit, devine unificat și conștient superior, drept și fericit, ca urmare a unei adeziuni mai ferme față de realitățile religioase. Cel puțin aceasta este ceea ce înseamnă convertirea în termeni generali, indiferent dacă credem sau nu că o directă operație divină directă este necesară pentru a produce o astfel de schimbare morală.”³

Trebuie notat faptul că studiul convertirii religioase începe în domeniul psihologiei și se concentrează pe experiențele subiective ale indivizilor. Ca atare, este definit de tradițiile protestante de autocontrol, de renunțare la sine și de promovare a unei relații personale cu un Dumnezeu creștin. W. James se bazează în mare măsură pe cele o sută de studii de caz ale membrilor Bisericii Evanghelice care sunt prezentate în Edwin Starbuck, *The Psychology of Religion* (1899). Lucrarea lui James a fost urmată de cea a lui G. Stanley Hall, *Jesus the Christ in the Light of Psychology* (1917) și primul studiu de carte pe această temă: *Sante De Sanctis, Religious Conversion: A Bio-Psychological Study* (1927). Atât Alfred Clair Underwood, în *Conversion: Christian and Non-Christian: A Comparative and Psychological Study* (1925), cât și Arthur Darby Nock, în *Conversion: The Old and the New in Religion from Alexander the Great to Augustine of Hippo* (1933), au plecat de la o înțelegere strict creștină a convertirii. Investigația de referință a lui Nock asupra percepțiilor clasice face o distincție între convertire ca transformare radicală a sufletului, promovată de obicei în cadrul religiilor profetice ale iudaismului și creștinismului, și o „acceptare treptată a noilor culte ca suplimente utile și nu ca înlocuitori” pe care o găsim în formele clasice de păgânism.

Cartea lui Arthur Darby Nock, *Conversion*, este a doua cea mai influentă carte despre convertire. Convertirea, pentru Nock, este o ruptură deliberată și definitivă de credințele și practicile religioase anterioare. Nock respingea orice schimbare religioasă mai puțin definitivă, pe care o numea doar „adeziune”: „Prin convertire înțelegem reorientarea sufletului unui individ, întoarcerea sa deliberată de la indiferență sau de la o formă anterioară de pietate la alta, o întoarcere care implică conștiința că este implicată o mare schimbare, că vechiul a fost greșit și noul este corect. Ea este văzută în cea

³ William JAMES, *Varieties of Religious Experience*, Routledge, 2002, p. 150.

mai mare măsură în răspunsul pozitiv al unui om la alegerea pusă în fața lui de religiile profetice.”⁴ Reiterăm faptul că perspectivele lui A.D. Nock reflectă o orientare subiectivistă profund influențată de înțelegerile pietiste protestante ale convertirii religioase care privilegiază stările și subiectivitățile interioare. Influența de James și Nock, primii cercetători s-au concentrat asupra proceselor psihologice de convertire. Deslușirea experienței interioare a convertiților a fost văzută ca fiind crucială în efortul de a înțelege procesele de convertire. Accentul pus de James și Nock pe procesele psihologice ale convertiților este încă influent, dar este eclipsat de studiile contemporane privind convertirile care, deși recunosc faptul că unele convertiri religioase se încadrează în definițiile lui James și Nock, consideră acum că majoritatea convertirilor au loc treptat, de-a lungul unei perioade de timp, și sunt mai puțin dramatice și radicale. Accentul se pune astăzi pe procesul de construire a unor noi identități într-un context cu, în unele cazuri, porniri, opriri, devieri și chiar răsturnări de situație.

Din nefericire, notăm absența unor cărți substanțiale elaborate de teologi ortodocși care să fie axate pe problematica convertirii și elaborate într-o logică sistematică și argumentativă teologic, nu doar istorică. Ceea ce putem remarca în spațiul ortodox este o literatură de specialitate, formată mai mult din studii, care prezintă descriptiv experiențele particulare convertirii unor oameni (filosofi, oameni de știință, teologi catolici și protestanți) la creștinismul ortodox, dar care nu abordează integral procesul convertirii în sine, implicațiile de natură teologică și dogmatică. Cu toate acestea, notăm relevanța unor titluri care schițează aspecte variate ale convertirii la creștinismul ortodox: Amy Slagle, *The Eastern Church in the Spiritual Marketplace. American Conversions to Orthodox Christianity*, Cornell University Press, 2011; Daniel Winchester, „Converting to Continuity: Temporality and Self in Eastern Orthodox Conversion Narratives”, în *Journal for the Study of Religion*, 54 (3), 2015, pp. 439-460; Peter E. Gillquist, *Becoming Orthodox: A Journey to the Ancient Christian Faith*, Conciliar Press, 2010; D. Oliver Herbel, *Turning to Tradition: Converts and the Making of an American Orthodox Church*, Oxford University Press, 2013. În spațiul teologic românesc, notăm următoarele apariții care abodează problematica

⁴ Arthur Darby Nock, *Conversion: The Old and the New in Religion from Alexander the Great to Augustine of Hippo*, Johns Hopkins University Press, 1998, p. 8.

convertirii pe baza experienței personale: Răzvan Codrescu (Ed.), *Occidentali convertiți la Ortodoxie. Șase ipostaze mărturisitoare*, traducere de Maica Siluan Vlad, Editura Christiana, București, 2002; *Ortodoxie la Oxford. Te-am găsit, Doamne!. Mărturia a 12 englezi convertiți la Ortodoxie*, interviuri realizate de Mihai Copăceanu, Editura Deisis, Sibiu, 2010; Emmanuel Godo (coord.), *Convertirea religioasă*, traducere de Nicoleta Petuhov, Editura Anastasia, București, 2002; Constantin Iulian Damian, *Convertirea în contextul Noilor Mișcări Religioase. Spălarea creierului, manipulare, influență socială*, Editura Astra Museum, 2014; Paul Siladi, *Ortodoxia în Occident. 10 convertiri*, Editura Renașterea, Cluj-Napoca, 2014.

Este imperativ ca cercetătorii în domeniul convertirii să studieze conținutul religios, inclusiv credințele și practicile diferitelor persoane și grupuri pe care le observă. O astfel de cercetare este esențială pentru a înțelege mai bine natura și profunzimea diferitelor tradiții religioase. De exemplu, cercetătorii trebuie să afle despre normele, așteptările, metaforele schimbării și modelele de relații din cadrul grupului, precum și despre normele grupului cu privire la cine este considerat un convertit „adevărat”. Fără a afla despre credințele și practicile unui grup, cercetătorii pot fi induși în eroare, crezând că descrierea convertirii de către convertit este idiosincronică. Deși fiecare convertire religioasă are calități unice, majoritatea convertirilor sunt modelate, cel puțin într-o anumită măsură, de normele, practicile, așteptările, credințele și modelele grupului religios.

Studiul unei anumite religii în explorarea proceselor de convertire este, de asemenea, valoros, deoarece, cu unele excepții, limbajul folosit de convertiți este teologic sau religios. Practic, niciun convertit nu discută despre convertirea sa în termeni familiari științelor sociale, de exemplu, ca despre un proces prin care își rezolvă problemele emoționale sau își sporește mobilitatea socială ascendentă. Convertiții se convertesc pentru că ei cred că noua lor religie este adevărată, că a fost rânduită de Dumnezeu sau că a fost un dar de la Dumnezeu.

Particularitatea convertirii la creștinismul ortodox comportă dimensiunea și semnificația teologică a realității harului divin, conlucrător în schimbarea omului. Practic, din punct de vedere teologic ortodox, convertirea se fundamentează pe realitatea chipului lui Dumnezeu în matricea ființei umane, pe realitatea unicității și a libertății umane, pe realitatea posibilității

relației de comuniune cu Dumnezeu în spațiul Bisericii și pe realitatea incontestabilă a lucrării harului divin și îndumnezeitor în consonanță cu disponibilitatea voinței umane spre regăsirea sensului autentic la vieții hristice, și nu în ultimul rând, pe realitatea progresului spiritual de la starea de păcătoșenie la starea de virtute.

Cercetările privind convertirea religioasă își extind orizonturile și includ discipline relevante pentru a pătrunde în profunzimea convertirii și a se concentra asupra unor dimensiuni specifice ale schimbării religioase în cadrul propriilor comunităților umane, a culturilor, a experiențelor, a acțiunilor și a conștiinței. Subiectul convertirii religioase necesită resursele diferitelor discipline pentru a înțelege factorii și dimensiunile multiple care se intersectează în fenomenele religioase și spirituale. Cercetătorii au avut tendința de a analiza aceste discipline, dar nicio disciplină nu a creat încă o teorie cuprinzătoare a proceselor și modelelor de convertire. Este important ca viitoarele cercetări despre convertire să înglobeze contribuțiile distinctive ale multor discipline, rezultând o abordare cu adevărat multidisciplinară și, în unele cazuri, autentic interdisciplinară a studiului fenomenului de convertire. Intenția este de a găsi modalități de a lega în mod creativ studiile micro, mezo și macro ale convertirii din mai multe perspective diferite.

Disciplinele academice modelează întrebările, metodele și teoriile care influențează definițiile convertirii. De exemplu, psihologia și teologia protestantă au avut o influență dominantă în studiul convertirii religioase în cea mai mare parte a secolelor XIX și XX. În plus, mulți cercetători se raliază opiniei conform căreia limbajul convertirii este în mare parte derivat din iudaism și creștinism. În anii 1970, domeniul sociologiei, în special în ceea ce privește studiul Noilor Mișcări Religioase, a început să exercite o influență asupra modului în care a fost conceptualizată și studiată convertirea religioasă.

Noi analize explorează natura experienței de convertire religioasă a anumitor indivizi. Fiecare persoană are preocupări distincte pe care le abordează în călătoria sa de schimbare religioasă. Fiecare persoană, chiar și cele care se străduiesc să urmeze meticolos regulile și ritualurile grupului în care se convertește, are experiențe distincte în ceea ce privește anumite aspecte ale convertirii lor. O analiză atentă la detalii poate identifica căi de interpretare noi și adesea neașteptate atunci când realitatea autentică și complexă a experienței de convertire a unei persoane este luată pe deplin în

considerare. Indiferent de forțele și factorii care facilitează schimbarea religioasă, este important să se țină cont de experiențele pe care oamenii le au în cadrul religiei lor.

Este important ca anumite convertiri să fie plasate în contextele lor istorice corespunzătoare. În timp ce convertirile sunt înrădăcinate în diferite tradiții teologice și au, în același timp, calități personale distinctive, este esențial să înțelegem că, chiar și în cadrul aceleiași tradiții teologice, convertirea nu este aceeași de-a lungul timpului. În cadrul tradițiilor se dezvoltă noi teme, probleme, ritualuri și credințe, răspunzându-se la provocările contemporane. Există, desigur, anumite convingeri teologice care continuă să fie afirmate constant, precum dogmele, dar trebuie să recunoaștem și faptul că au loc variații pe măsură ce tradiția se confruntă cu noi provocări și construiește noi perspective.⁵

În plus, diferite configurații de motivații joacă un rol diferit în momente diferite din istoria unei anumite religii, în diferite etape ale istoriei sale.

Noile capacități de analiză și datare statistică explică modul în care aspectele demografice ale schimbării religioase afectează barometrele creșterii și declinului diferitelor tradiții religioase în diferite timpuri și locuri. Aceste statistici operate de centre de cercetare abordează impactul ratelor de natalitate și de mortalitate, consecințele pe termen lung ale religiilor care susțin și favorizează creșterea numărului de adepți atât prin activitatea misionară, cât și prin păstrarea celor care se nasc într-o familie cu anumite loialități religioase, precum și consecințele demografice ale convertirilor la o nouă religie.

Una dintre cele mai recente și mai interesante dezvoltări științifice este studiul creierului. Cu ajutorul noilor tehnologii sofisticate, cum ar fi imagistica prin rezonanță magnetică, oamenii de știință pot examina în detaliu funcționarea creierului uman. Mulți experți în neuroștiințe consideră că această lucrare exclude definitiv orice explicație supranaturală pentru credințele și practicile religioase. Pentru unii, acest domeniu reprezintă reducerea definitivă a aproape totul la știința creierului și a capacităților sale. Alții consideră că creierul uman este, într-un fel, „programat” pentru Dumnezeu sau pentru transcendență. Pe măsură ce descoperirile din acest nou

⁵ Vezi Marc David BAER, „History and Religious Conversion”, în *The Oxford Handbook of Religious Conversion*, Oxford University Press, 2014, pp. 25-47.

domeniu se dezvoltă, este imperativ pentru cercetătorii și teologii în domeniul convertirii religioase să acorde atenție domeniului neuroștiinței pentru a găsi indicii potențiale despre natura convertirii. Neuroștiința cognitivă oferă o panoplie de noi înțelegeri ale bazelor biologice ale percepției, experienței și semnificației umane, ceea ce face interesant faptul de a urmări în ce măsură neuroștiința cognitivă va fi privită ca fiind descriptivă sau normativă în următorii ani.⁶

Antropologii au început să vadă în studiul convertirii un subiect interesant de a fi investigat datorită rolului său în schimbările sociale, culturale și politice. În fapt, antropologii aduc contribuții distincte și importante la studiul convertirii religioase.

Lewis R. Rambo, în studiul său „Anthropology and the Study of Conversion”⁷, precizează câteva contribuții majore pe care antropologia le aduce analizelor convertirii religioase. În primul rând, antropologii apreciază și descriu în mod bogat contextul în care are loc schimbarea religioasă. Pe de o parte, psihologii au avut tendința de a se concentra asupra indivizilor, ignorând practic matricea contextuală bogată a convertirii, cu excepția rolului familiei în procesele intra-psihice ale unei persoane. Antropologii, pe de altă parte, acordă o atenție deosebită matricei contextuale a convertirii.

În al doilea rând, antropologii sunt adesea în măsură să vadă convertirea așa cum are loc în rândul celor care au avut o apartenență anterioară redusă la creștinism sau islam; de exemplu, ei pot examina procesele complexe și subtile care se petrec în primul contact al unui convertit cu o nouă opțiune religioasă. Se speră că antropologii vor continua să se concentreze asupra acestui aspect. De asemenea, se speră că antropologii vor acorda o atenție specializată și susținută proceselor de convertire. Până în prezent, etnografiile din domeniu nu s-au concentrat exclusiv asupra fenomenului de convertire în sine, ci au combinat studiile lor despre convertire cu studii care ating o gamă largă de alte subiecte.

⁶ Vezi Kelly BULKELEY, „Religious Conversion and Cognitive Neuroscience”, în *The Oxford Handbook of Religious Conversion*, Oxford University Press, 2014, pp. 240-255.

⁷ Lewis R. RAMBO, „Anthropology and the Study of Conversion”, în *The Anthropology of Religious Conversion*, Andrew Buckser and Stephen D. Glazier (eds.), Rowan & Littlefield Publishers, Oxford, 2003, pp. 212-213.

În al treilea rând, antropologii contribuie la studiul convertirii religioase prin faptul că oferă analize și o perspectivă asupra consecințelor pe termen lung ale schimbării religioase. Psihologii și sociologii au produs adesea studii despre convertirea religioasă care sunt sincrone: ele oferă portrete ale convertirii la un anumit moment în timp. Deoarece studiile longitudinale sunt mai costisitoare și extrem de dificil de realizat, acestea nu sunt, în general, încercate în cadrul disciplinelor de psihologie sau sociologie. Cu toate acestea, antropologii au tendința de a stabili relații pe termen lung cu anumite grupuri și de a se întoarce frecvent la locurile de cercetare. Munca de teren pe termen lung produce adesea date bogate despre procesele de convertire, așa cum se manifestă aceste procese în rândul anumitor indivizi și grupuri.

În al patrulea rând, antropologii aduc ceea ce s-ar putea numi flexibilitate teoretică la fenomenul convertirii, dat fiind faptul că nu se grăbesc să impună interpretări teoretice rigide asupra datelor lor. Ei par să accepte complexitatea evenimentelor de convertire și evită concluziile pripite sau radicale, fiind dispuși să reafirme concluziile anterioare în lumina noilor date. Cercetătorii antropologi au încercat să își adapteze teoriile la date, nu să forțeze datele să se potrivească cu teoriile lor.

Nu în ultimul rând, importanța culturii în modelarea persoanelor, a comunităților și a religiilor trebuie să primească o mai mare importanță în studiile de convertire. Cercetătorii pledează pentru localizarea psihologiei în contextul culturii. Cultura, mai degrabă decât să fie o distragere a atenției față de obiectivele psihologiei, devine acum o preocupare centrală în efortul de a dezvolta o psihologie care să fie profund legată de experiența umană de a trăi în diverse comunități culturale, completată cu viziunile lor distincte asupra lumii, credințele, religiile, ritualurile, filozofiile, modurile de relații familiale, formele de autocunoaștere și traiectoriile ciclului de viață.

Economia este un alt factor important în convertirea religioasă.⁸ În unele părți ale lumii, din cauza sărăciei, mase de oameni se convertesc la anumite versiuni religioase, primind în schimb o facilitare economică a nivelului de trai. Nu ne propunem să ofensăm pe nimeni, dar acest lucru este o realitate. După experiența comunismului în România, începând cu anii 1990

⁸ Vezi Robert J. BARRO & Jason HWANG, „Religious Conversion in 40 Countries”, în *Journal for the Scientific Study of Religion*, Vol. 49, No. 1, 2010, pp. 15-36.

sute, mii de români s-au convertit la neoprotestantism fiind motivați de resursele financiare și materiale care li se ofereau.

Stadiul cercetării la nivelul studiilor de specialitate

În ultimele decenii, cercetătorii fenomenului convertirii religioase și-au extins domeniul de aplicare dincolo de abordările protestante și psihologice ale convertirii pentru a vedea că există o lume mai largă a transformării religioase. Cu toate acestea, chiar dacă au fost adesea ignorate de către cercetătorii anteriori în domeniul convertirii, cercetători, cum ar fi Thomas Walker Arnold în lucrarea *The Preaching of Islam* (2016), au examinat complexitatea islamizării și „supunerea” (mulți musulmani preferă termeni precum *îmbrățișare* sau *supunere* față de Allah în loc de *convertire*) a milioane de oameni la islam, care este acum a doua religie ca mărime, iar barometrele sociologice indicând că islamul este religia cu cea mai rapidă creștere din lume.⁹ Cartea lui Nehemiah Levtzion, *Conversion to Islam* (1979), a fost un stimulent major în remodelarea contururilor studiilor de convertire. În plus, lucrarea lui William Bulliet, *Conversion to Islam in the Medieval Period* (1979), a inspirat atât noi abordări teoretice și istorice ale islamului, cât și dinamica schimbărilor religioase în diferite părți ale lumii.

Domeniul contemporan al studiilor despre convertire este produsul confluentei mai multor curente de cercetare din diferite părți ale lumii, referitoare la multiple tradiții religioase. Noile dezvoltări teoretice și metodologice au apărut, în parte, din cauza contururilor în schimbare ale religiilor globale contemporane. Creșterea și dezvoltarea neașteptată a Noilor Mișcări Religioase, resurgența islamului și proliferarea diverselor forme harsimatico-penticostale și a formelor viguroase de romano-catolicism și protestantism în multe părți ale lumii au spulberat așteptările anterioare privind secularizarea inevitabilă a lumii. În această ordine de idei, nu este greșit dacă afirmăm că există un flux și reflux al forțelor de sacralizare și secularizare care nu a fost imaginat în urmă cu câteva decade. Cercetările

⁹ Vezi „The Changing Global Religious Landscape”, <https://www.pewresearch.org> (accesat în data de 19.05.2022).

sociologilor John Lofland¹⁰ și Rodney Stark¹¹ sunt deosebit de demne de remarcat. Lucrarea lor comună, *Becoming a World-Saver: A Theory of Conversion to a Deviant Perspective* (1965) a dat startul unei noi faze a studiilor de convertire, în sensul că Lofland și Stark au mutat discuția de la noțiunile de convertiți pasivi și de schimbări bruște și radicale la o înțelegere a convertirii ca un proces în timp, în care convertiții activi construiesc noi moduri de viață în interacțiune cu noile comunități religioase, adesea cu lideri harismatici și adepți entuziaști.

Un alt curent care a redimensionat studiul convertirii religioase este cel al analizelor antropologice.¹² Până în anii 1950, primii antropologi au avut tendința de a lucra în principal în zone îndepărtate și în rândul societăților la scară mică, iar activitatea lor nu a fost adesea luată în considerare de istorici, psihologi, teologi și sociologi. Cu toate acestea, cercetările unor oameni de știință au servit la lărgirea câmpului de cunoștințe în sfera convertirii religioase. R. Horton, în lucrările sale¹³, susținea teoria conform căreia africanii, în întâlnirea și implicarea lor cu islamul și creștinismul, au fost atrași sau au respins aceste noi religii în funcție de propriile lor probleme socio-culturale și religioase. Astfel, convertirea la o religie universală a implicat o expansiune a viziunilor asupra lumii și a ritualurilor religioase, pe măsură ce oamenii făceau tranziția de la religiile indigene care se concentrau pe microcosmosul lor local, relativ limitat, la lumea mai largă în care se confruntau cu relații în expansiune cu diferite grupuri și circumstanțe.

Perspectivile contemporane asupra convertirii recunosc faptul că, deși o orientare subiectivistă este o modalitate importantă de a înțelege

¹⁰ John LOFLAND, *Doomsday Cult: A Study of Conversion, Proselytization, and Maintenance of Faith*, Irvington Pub, 1979.

¹¹ Rodney STARK, *The Rise of Christianity: How the Obscure, Marginal Jesus Movement Became the Dominant Religious Force in the Western World in a Few Centuries*, Harper San Francisco, 1997; *Discovering God: The Origins of the Great Religions and the Evolution of Belief*, Harper One, 2009; *A Theory of Religion*, Rutgers University Press, 1996.

¹² Vezi Henri GOOREN, „Anthropology of Religious Conversion”, în *The Oxford Handbook of Religious Conversion*, Oxford University Press, 2014, pp. 84-116.

¹³ Vezi: R. HORTON, „African Conversion”, în *Africa* 41, no. 2 (1971), pp. 85-108; „On the Rationality of Conversion, Part 1”, în *Africa* 45, no. 3 (1975), pp. 219-235; „On the Rationality of Conversion, Part 2”, în *Africa* 45, no. 4 (1975), pp. 373-399

schimbarea religioasă, există o nevoie urgentă ca studiul convertirii să cuprindă o gamă mai largă de teme, perspective disciplinare și forme globale. O abordare mai adecvată lărgeste sfera de cuprindere a discursului pentru a lua în considerare influența forțelor socioculturale, a factorilor științifici cognitivi, a influențelor psihologice, a formării identității, a imigrației și a contactului intercultural în convertirea religioasă.¹⁴

Lewis R. Rambo și Charles E. Farhadian¹⁵ cartografiază dezvoltarea studiilor despre *convertire religioasă* începând cu sfârșitul secolului XX și începutul secolului XXI, evidențiind noile tendințe definerii în acord cu amplificarea palierelelor de studiu a religiei: 1) accentul pus pe continuitate mai degrabă decât pe discontinuitate, 2) agenția activă a convertirilor, 3) complexitatea religioasă și nereligioasă a motivațiilor, 4) înțelegerea narațiunii ca parte integrantă a convertirii, 5) importanța corpului uman și a altor aspecte materiale, 6) viața post-convertire și 7) utilizarea analizelor convertirii în studiul evenimentelor istorice și viceversa.

- 1) În primul rând, mulți dintre primii cercetători ai convertirii au pus accentul pe discontinuitățile dintre trecutul religios al unei persoane sau al unui grup și noua lor religie. Astăzi, cercetătorii sunt mai predispuși să vadă continuitățile dintre trecut și orientările religioase/spirituale actuale. Cu alte cuvinte, cercetătorii actuali operează cu un continuum larg de puncte de continuitate și discontinuitate pentru a înțelege convertirea religioasă.
- 2) A doua temă care a apărut în cercetarea contemporană se concentrează pe „agenția activă a convertirilor” în procesul de convertire. Fără a ignora situațiile în care convertirii sunt constrânși sau induși să se convertească, majoritatea cercetătorilor de astăzi investighează modurile în care convertirii sunt implicați activ într-o evaluare complexă și chiar în negocierea unei noi opțiuni religioase. De asemenea, trebuie

¹⁴ Această idee este subliniată de Lieke STELLING, „Recent Studies in Religious Conversion”, *English Literary Renaissance*, Vol. 47, No. 1, 2017, pp. 164-192, <<https://doi.org/10.1086/692109>> .

¹⁵ Lewis R. RAMBO and Charles E. FARHADIAN, „Introduction”, în *The Oxford Handbook of Religious Conversion*, Oxford University Press, 2014, pp. 7-9.

remarcat faptul că religiile și diverși susținători sau misionari ai unei tradiții religioase sunt flexibili și creativi atunci când se confruntă cu situații noi. Ei caută să întruchipeze tradiții de lungă durată, dar, în același timp, caută să își maximizeze relevanța și viabilitatea în timp ce se confruntă cu noi provocări.

- 3) A treia temă implică recunoașterea complexității și diversității motivațiilor care îi angajează pe convertiți să facă schimbările pe care le implică convertirea. Unii cercetători încă mai insistă asupra faptului că o convertire autentică este motivată doar de preocupări religioase și spirituale, dar mulți cercetători recunosc acum că motivațiile sunt multiple și se schimbă în timp, pe măsură ce o persoană experimentează procesul de convertire, determinându-se autenticitatea convertirii pe baza motivațiilor atribuite sau raportate pentru schimbările religioase.
- 4) Un al patrulea subiect care a apărut în studiul recent al convertirii religioase este importanța narațiunilor. Deși plină de multe dificultăți (cum ar fi fiabilitatea relatărilor convertirilor cu privire la propria experiență de convertire), centralitatea modului în care oamenii se angajează în discursuri despre itinerariile lor religioase este extrem de importantă. De fapt, mulți cercetători consideră că narațiunea însăși este procesul constitutiv al modului în care convertiții au ajuns la acest stadiu. Limbajul convertirii nu este doar personal, ci este intim legat de comunitatea de credință sau de tradiția religioasă în care o persoană se mută.
- 5) A cincea temă a studiilor contemporane despre convertire este recunoașterea semnificației corpului uman, a spațiului fizic în care se petrece convertirea și care susține procesul în sine. Majoritatea cercetătorilor înțeleg acum centralitatea ritualului în convertire. Modul în care credincioșii își orchestrează acțiunile este la fel de important ca și, unii ar spune chiar mai important decât rolul credinței și al altor dimensiuni cognitive ale convertirii. Puțini cercetători în domeniul convertirii resping semnificația proceselor cognitive, dar majoritatea cercetătorilor contemporani caută să acorde o recunoaștere mai deplină

acțiunilor și comportamentului, așa cum se exprimă în formarea și puterea de susținere a ritualurilor și a altor dimensiuni „materiale” ale convertirii.

- 6) A șasea tendință în studiile moderne despre convertirea religioasă prezintă o conștientizare acută a ceea ce se numește de-convertire. În trecut, convertirea era văzută ca o schimbare radicală, adesea bruscă și permanentă a unei persoane sau a unui grup. Realitatea empirică este că oamenii sunt în continuă mișcare. Oamenii intră și ies din diverse tradiții și instituții religioase, iar mulți se îndepărtează în cele din urmă de religia organizată. Milioane de oameni se îndepărtează de religie și/sau resping în mod activ religia. Prin urmare, analizele trebuie să includă atât revenirea religiei și a spiritualității, cât și dinamica părăsirii religiei. În trecut, subiectul de-convertirii nu era considerat ca făcând parte din literatura de specialitate a studiilor despre convertire, dar acest lucru s-a schimbat recent. Mișcarea către o nouă tradiție sau chiar intensificarea angajamentului în cadrul aceleiași tradiții religioase poate implica un anumit grad de de-convertire, apostazie sau dezafiliere, deoarece anumite atitudini, credințe și practici sunt abandonate sau reduse în procesul de adoptare a unei noi orientări.
- 7) A șaptea temă a studiilor contemporane despre convertirea religioasă este angajarea analizelor cu materialul istoric. Altfel spus, lucrările teoretice privind convertirea religioasă care au apărut la sfârșitul secolului XX și începutul secolului XXI sunt aplicate nu numai societăților și mișcărilor contemporane, ci și evenimentelor și persoanelor istorice. Prin aplicarea cercetărilor privind convertirea la procesele istorice ale ei, se poate arunca o nouă lumină asupra evenimentelor istorice.

De asemenea, trebuie remarcat faptul că intensitatea contemporană a elaborărilor analitice despre convertirea religioasă indică faptul că acest proces trece de la un interes specializat în diverse discipline și religii la un domeniu în care converg multe aspecte. Având în vedere globalizarea incontestabilă a perspectivelor, convertirea servește drept subiect care se confruntă nu numai cu schimbările religioase și spirituale, ci și cu modul în

care diferite societăți și culturi se întâlnesc și interacționează între ele, atât în locații coloniale și postcoloniale, cât și în alte contexte. O bună parte actuală din producțiile științifice - cărți, studii, articole, studii de caz - examinează modul în care oamenii și instituțiile sunt în mod constant în schimbare, ajustându-se, adaptându-se și rezistând diferitelor forțe care sunt cele mai vizibile în eforturile energice de prozelitism, dar și urmărind în mod activ noi opțiuni.

Plecând de la premisa convertirii ca metaforă, influența lucrare a lui Karl F. Morrison, *Understanding Conversion* (1992), susține că reprezentările artistice ale convertirii din secolele al XI-lea și al XII-lea au fost cruciale în modelarea înțelegerii acesteia în epocile următoare. Analizând cazuri de convertire din secolele XIII-XX într-o perspectivă globală și în mare parte misionară, Kenneth Mills și Anthony Grafton, ed., *Conversion: Old Worlds and New* (2003) atrag atenția asupra influenței modelatoare a convertirilor paradigmatici și a narațiunilor de convertire bine cunoscute și arată cum acestea au fost adaptate și însușite de comunitățile din noile lumi. Eseurile din volumul *The Turn of the Soul: Representations of Religious Conversion in Early Modern Art and Literature* (2012), editat de Lieke Stelling, Harald Hendrix și Todd M. Richardson, iau convertirea în primul rând ca pe o construcție culturală și abordează subiectul pornind de la trei întrebări care au influențat înțelegerile artistice și literare moderne timpurii ale convertirii: cum este autenticată convertirea, unde se situează agenția în convertire și care este rolul imitației în a contribui la realizarea revelației spirituale? Peter Mazur și Abigail Shinn¹⁶, discută practicile moderne timpurii de comunicare a convertirilor către un public mai larg prin intermediul narațiunii, traducerii și diseminării. Unul din cele mai recente volume pe această temă, *Conversions: Gender and Religious Change in Early Modern Europe*, editat de Simon Ditchfield și Helen Smith (2017), are ca punct de plecare genul, oferind capitole despre interacțiunea dintre construcțiile și percepțiile identității de gen, pe de o parte, și convertirea, pe de altă parte.

¹⁶ Peter MAZUR, Abigail SHINN, „Introduction: Conversion Narratives in the Early Modern World”, în *Journal of Early Modern History*, 17, 2013, pp. 427-436.

Metodologia și instrumentele cercetării

Studiul convertirii religioase se bucură nu numai de o renaștere a interesului, ci și de o transformare a sensurilor, metodelor și paradigmatelor. Această secțiune explorează multe dintre aceste evoluții și pledează pentru o abordare interdisciplinară care include diverse perspective, dar se concentrează și pe domenii specifice de cercetare și critică teoretică. Aceste detalii sunt completate, pe tot parcursul tezei de doctorat, de perspectiva teologico-ortodoxă asupra convertirii religioase. Abordările interdisciplinare sunt cruciale pentru a explora complexitatea și diversitatea fenomenelor religioase, iar convertirea este un asemenea fenomen. Studiile interdisciplinare și comparative ale convertirii nu exclud importanța continuării studierii atente a fenomenelor particulare, locale și distinctive ale diferitelor religii din anumite zone ale lumii. Dar acest lucru nu interesează analiza noastră.

În altă ordine de idei, presupunerile, metodele și teoriile de lungă durată nu mai pot fi luate ca fiind de la sine înțelese. De exemplu, odată cu noile dezvoltări din domeniul neuro-științelor cognitive, suntem mai conștienți ca niciodată de faptul că științele cognitive pot oferi perspective teoretice utile și critici ale teoriilor anterioare.

Dat fiind faptul că definiția convertirii este într-o dinamică de reconsiderare, pe măsură ce sunt examinate noi metode, noi versiuni religioase, noi teorii și noi paradigme analitice cu deschidere spre alte orizonturi (sociologice, psihologice, culturale, politice). Din punct de vedere teoretic, convertirea trebuie analizată în acord cu noile dezvoltări științifice care examinează complexitatea schimbării religioase, atât la nivel individual (personal), la nivel de grup sau comunitate (comunitar) cât și social și politic (public) și o plasează în context istoric. Pe tot parcursul lucrării vom face referire la toate aceste categorii analitice, mizând în mod special pe convertirea la nivel personal și pe contextul sacramental și liturgic al Bisericii care facilitează asumarea convertirii religioase la creștinismul ortodox.

După această sumă de precizări, menționăm faptul că cercetarea noastră a fost ghidată de metoda sistematică, cea comparativă și cea descriptivă. De asemenea, din cauza faptului că analizele noastre au inflexiuni în sfera psihologică și sociologică, am folosit și metoda cercetării calitative și cantitative.

Considerăm că noutatea abordării noastre este utilizarea studiului de caz, și anume chestionarul, care ne deschide noi posibilități concrete de interpretare a convertirii la creștinismul ortodox pe baza mărturiilor experiențiale ale celor care și-au dat acceptul pentru a participa la acest chestionar.

Structura cadru a lucrării

Lucrarea este structurată în cinci capitole, din care ultimul capitol este rezervat unui studiu de caz în scopul de a avea o aplicabilitate concretă a expunerii teoretice a conceptului de convertire ca *metanoia*.

În scopul de a contextualiza tema cercetată, în partea de *Introducere* am expus argumentele, obiectivele cercetării, relevanța temei abordate din punct de vedere teologic și misiologic, stadiul cercetării la nivelul studiilor de specialitate, metodologia și instrumentele cercetării, precum și noile orizonturi în cercetarea convertirii religioase.

Structura tezei de doctorat este gândită într-o manieră fluidă, care permite dezvoltarea conceptului de convertire de la cadrele definiționale de factură teologică, psihologică, sociologică la explorarea în substanță a temei în cele două Testamente, în Teologia Patristică, ca în final să elaborăm o sumă de perspective critice și evaluatorii din punct de vedere misionar.

Capitolul I - *Convertirea: un fenomen complex. Explorări religioase* - încadrează trei subcapitole, fiecare subcapitol fiind segmentat în mai multe secțiuni: 1.1. Convertirea religioasă - un indice al revitalizării religioase într-o lume post-seculară; 1.2. Convertirea religioasă - explorări conceptuale și cadre interpretative; 1.3. Etapele convertirii în schema cadru a lui Lewis R. Rambo și Charles E. Farhadian. Ceea ce ni s-a părut relevant să abordăm este modul în care convertirea este receptată în literatura de specialitate, indicând pe cercetătorii exponențiali cu expertiză în domeniu: convertirea ca vindecare a unui sine divizat (William James); modelul original al procesului de convertire (J. Lofland și R. Stark); convertirea ca disrupție a identității (Richard Travisano); convertirea ca proces activ (R. Straus); o abordare a convertirii prin socializare și rețele sociale (Arthur Greil); convertirea ca o schimbare de paradigmă (Max Heirich); teoria rolului în convertire (David G. Bromley și Anson D. Shupe); convertirea și angajamentul ca tipuri specifice

de socializare (T. Long și J. Hadden); rolul de convertit în cadrul unui univers de discurs specific (D.A. Snow și R. Machalek); conflictul de paradigmă între abordările convertirii active și pasive (J. T. Richardson); modele de convertire prin alegere rațională (C. D. Gartrell și Z. K. Shannon / R. Stark și R. Finke); participarea religioasă în actul convertirii (H. Gooren).

Capitolul II - *Fundamentele biblice ale convertirii creștine* - propune o sondare în modul în care convertirea este gândită în Vechiul Testament și în Noul Testament, apelând atât la vocabularul biblic prin care se definește (επιστρεφω, μετάνοια), cât și la experiențe particulare de convertirii. În prima parte a capitolului s-a mizat pe experiența convertirii în Vechiul Testament (dimensiunile subiectivă și obiectivă ale convertirii; ipostaza paradigmatică a convertirii a regelui David, convertirea prin pedeapsă (Amos, Ioil, Zaharia), convertire prin mijloace de restaurare (Osea, Ieremia), convertire, gesturi sau ritualuri simbolice (Isaia, Miheia, Iezechiel), iar a doua parte a capitolului sintetizează următoarele direcții analitice, cu precizarea că ideea de fond a convertirii biblice este sub aspectul pocăinței (*metanoia*): Sfântul Ioan Botezătorul: predicarea convertirii prin pocăință; *metanoia* ca urmare a lui Hristos și predicarea Împărăției; convorbirea lui Iisus cu Nicodim – credința și renașterea spirituală; convertirea Sfântului Apostol Toma; convertirea Mariei Magdalena, modele biblice de convertire în Evanghelia Luca și Faptele Apostolilor; particularitatea convertirii în viața Sfântului Apostol Pavel și în epistolele lui.

Capitolul III - *Convertirea în teologia patristică* - subliniază dezvoltarea convertirii în congruență cu noile realități ale Bisericii, și anume ca încorporare în spațiul sacramental eclezial comunitar, în care harul divin deschide noi posibilități de conformitate cu Hristos prin Duhul Sfânt. Ne-am oprit asupra teologiei convertirii la Sfântul Clement de la Roma, Sfântul Iustin Martirul și Filozoful, Sfântul Irineu de Lyon, Sfântul Clement al Alexandriei: dimensiunile particulară, universală și baptismală ale convertirii, Origen, Sfântul Grigorie de Nissa, Fericitul Augustin.

Capitolul IV - *Vectorul convertirii în misiunea Bisericii* - își propune o analiză evaluatorie și concluzivă a modului în care direcțiile actuale din misiunea Bisericii se raportează la actualitatea convertirii. Cele șase subcapitole ale acestei secțiuni sintetizează liniile ideatice pe care a mers analiza noastră: repere ale misiunii în dinamica convertirii; raportul dintre

misiune și prozelitism; sinteza istorică a misiunii creștine de la mărturie, martiriu la întâlnire dialogică; dimensiunile eclezială și etică a convertirii la creștinism; convertirea în debaterile Consiliului Mondial al Bisericilor; schematizarea procesului convertirii la creștinism după Alan R. Tippett; condiții ale convertirii ortodoxe.

Capitolul V este un studiu de caz sub forma chestionarului prin care s-a evaluat opiniile unor convertiți la creștinismul ortodox.

Concluziile lucrării de doctorat

Teza de doctorat s-a dorit a fi o incursiune în conceptualizarea convertirii în spațiul creștin, cu precădere cel ortodox, în scopul de a evidenția actualitatea ei în misiunea Bisericii secolului XXI.

Ceea ce ne-am propus în această lucrare a fost identificarea particularității convertirii ca *metanoia* din sfera creștină în raport cu semnificația convertirii religioase, asupra căreia am insistat în etalarea elementelor care intră în compoziția ei psiho-religioasă. Trebuie menționat faptul că în analizele noastre ghidajul referențial al argumentelor a fost de la început bine definit, în sensul că am lansat dezbaterile pe două paliere: în primul rând, analiza generală a convertirii religioase, a elementelor psihologice, sociale, culturale care intră în procesul ei, evidențiind, de asemenea, și motivațiile determinante în procesul schimbării. Am insistat asupra faptului că o convertire este o reală schimbare structurală a omului doar atunci când se desfășoară în orizontul libertății. În al doilea rând, cercetarea a fost centrată pe dimensiunile convertirii creștine ca *metanoia*, făcând apel la experiențele de convertiri din Sfânta Scriptură (Vechiul, Noul Testament). În sine, *metanoia* este o convertire religioasă, dar care comportă o serie de particularități: se desfășoară în spațiul sacramental și liturgic al Bisericii, implică libertatea și angajamentul asumării modului de viață creștin, în conformitate cu normele teologice și morale, și îl poziționează pe cel angajat în schimbare în complexitatea relației de comuniune cu Dumnezeu prin harul mântuitor și îndumnezeitor. *Metanoia* nu e doar o schimbare formală, și am insistat constant pe această idee, ci o reorientare integrală spre Dumnezeu în orizontul vieții harice. Scopul convertirii creștine nu vizează o îmbunătățire

din punct de vedere social sau cultural, ci în primul rând, o conștientizare a sensului vieții în Hristos. De aceea, *metaonia* ca pocăință nu este doar schimbare într-o altă condiție prin debarasarea de starea de păcătoșenie, ci îndeplinirea vocației existențiale a mântuirii.

Așa cum s-a remarcat, capitolul I este dedicat analizei convertirii religioase, prin invocarea celor mai titați cercetători ai subiectului, capitolele II și III oferă o analiză largă și argumentată a convertirii biblico-patristice, pentru ca în capitolul IV să răspundem de ce este actuală convertirea în dinamica misionară și pastorală. Chiar și o astfel de sintetică trecere în revistă a istoriei convertirii de-a lungul Vechiului Testament, Noului Testament, primele secole creștine și lumea secolelor XX-XXI arată fără îndoială că nu există un singur mod de convertire. Dimpotrivă, am devenit conștienți de varietatea de factori, religioși și culturali, care au influențat fiecare segment istoric în parte. Diferite modele apar și se repetă. Există modelul „conformității cu voia divină” (profeți), „căutătorului de adevăr” (Sf. Iustin Martirul și Filosoful), „modelul protestului” (Fer. Augustin), sau găsim convertirea ca „experiență integratoare” (omul încreștinat). S-ar putea menționa și altele, care nu sunt raportate în prezenta teză, cum ar fi modelul *imitatio Christi* al Sfântului Nicolae Cabasila. În fiecare caz observăm, totuși, două elemente vitale care sunt comune tuturor modelelor: în fiecare caz post-Vechiul Testament există un element personal în convertire și acesta este strâns legat de intrarea în comunitatea Bisericii sau de redescoperirea acesteia. În toate relatările se observă ca un fir roșu că convertirea este un eveniment intens personal. Al doilea element pare să fie mai puțin evident în cazul celor care aparțineau deja Bisericii creștine. Dar se poate observa că consecințele imediate ale convertirii au fost că cei convertiți au fost scoși din izolarea lor într-o nouă comunitate cu alți creștini în care unitatea este dată de cadrul euharistic în care transparența Duhului Sfânt este evidentă. Aceste două elemente esențiale în toate istoriile convertirii corespund celor două tendințe dominante pe care le-am observat în studiul interpretării convertirii în prezenta teză de doctorat. Pe de o parte, am înregistrat o identificare a conceptului de *convertire* cu intrarea în Biserică (și echivalarea acesteia cu botezul). Pe de altă parte, am constatat accentul pus pe convertire ca experiență personală, ca eveniment decisiv individual, ca metanoia, ca act de pocăință. Dovezile istoriei creștinismului dovedesc că acești doi poli ai

convertirii nu pot fi considerați ca alternative. O analiză a dezvoltării semnificației conceptului de convertire ajută astfel la reformularea acesteia într-un context mult mai larg, chiar ecumenic din punct de vedere misionar, unde i se precizează criteriile particulare în fiecare versiune creștină, cu precizarea elementului de fond comun: schimbarea în ceva sau spre ceva ce reprezintă scop al vieții.

Orizontul plurireligios de astăzi ne obligă la reformulări și reinterpretări pe fundamentul tradiției. Trebuie menționat faptul că argumentul misionar al convertirii este întărit, modificat și dus mai departe de argumentele biblice. Gândirea critică și discernământul teologic aplicat în misiunea Bisericii ne obligă să ne întoarcem la sursele conceptului de convertire în teologia biblică și misionară. Polarizarea religioasă, secularizarea, indiferența religioasă explică necesitatea unui nou studiu al conceptului biblic de convertire *in toto*. Deși un studiu al convertirii este complicat din cauza faptului că nu există un singur cuvânt în Vechiul și Noul Testament care să acopere întregul concept, așa cum am precizat. Există o bună parte de consecvență în teologia biblică care face posibilă afirmarea categorică a câtorva puncte. Convertirea este o reorientare personală spre Dumnezeu. Putem observa, fără îndoială, un proces de personalizare progresivă a convertirii, de la utilizarea strict colectivă, în cadrul legământului, a termenului de re-întoarcere de către primii profeți, trecând prin cărțile de mai târziu din Vechiul Testament, cum ar fi Psalmul 50, până la Noul Testament, cu referința sa la persoane particulare. Ucenicii sunt chemați pe nume. Acțiunea lui Dumnezeu în istorie cere un răspuns concret din partea unor persoane istorice. Dar acest lucru nu trebuie înțeles greșit în mod individualist. Hristos nu se întâmplă să fi întâlnit un număr de indivizi care se convertesc și care, din întâmplare, se adună la doisprezece. Este invers: el cheamă doisprezece oameni pentru că au fost desemnați să devină nucleul unei noi umanități. În al doilea rând, urgența convertirii nu derivă din nevoile psihologice ale personalității umane, nici din cerința individului de a lua o anumită decizie sau de a trece printr-o anumită experiență, așa cum s-a precizat în partea a doua a primului capitol. Singura bază nou-testamentară a convertirii este cea hristologică. În mod cert, în teologia paulină, convertirea și botezul sunt strâns legate de moartea și învierea lui Hristos. Prin întruparea lui Iisus Hristos, reorientarea către Dumnezeu capătă o nouă semnificație și o

nouă istoricitate. În Vechiul Testament, contextul convertirii este revenirea la legământ. În Noul Testament, înseamnă pur și simplu urmarea lui Hristos, un angajament de ucenicie în contextul istoric al întrupării.

Așa cum am remarcat pe parcursul tezei, ca și în Vechiul Testament, convertirea este, în primul rând, angajarea și participarea la o mișcare dinamică înainte ce are un reper bine definit. Dar, într-un al doilea mod (nu secundar), ea înseamnă în același timp și eliberarea de trecut și de forțele și puterile răului. În Vechiul Testament, chemarea profetică la convertire include întotdeauna un „Nu!” categoric la idolatrie. În Noul Testament, convertirea îi eliberează pe oameni pentru o viață nouă în Hristos. Ea este acceptarea iertării, bazată pe ascultarea credinței. O astfel de eliberare nu are de-a face doar cu păcatele, cu greșelile morale și cu faptele rele ale oamenilor, ci privește în egală măsură forțele societății și puterile cosmice ale societății.

S-a precizat că faptul convertirii implică întotdeauna un răspuns vertical. Ea nu se referă în primul rând la o afirmare a unor convingeri metafizice, ci la o ascultare concretă și la o relație reînnoită cu aproapele. Ceea ce așteaptă profeții de la Israel sunt acte concrete de ascultare, cum ar fi renunțarea la puterea militară sau renunțarea la anumiți idoli. Această linie continuă în mod clar în Noul Testament, unde, în fiecare moment, realitatea convertirii este testată prin slujirea omului și a societății. Începutul Împărăției prin intrarea lui Hristos în istoria umană este principalul context al convertirii în Noul Testament. Dumnezeu treimic este, așadar, autorul fiecărui aspect al convertirii, așa cum Împărăția este a Lui. Semnificația universală a Împărăției înseamnă că chemarea la convertire este acum legată în mod explicit de misiunea de a predica „tuturor națiunilor” (Luca 24. 47; Fapte 2. 38). La fel cum profeții expun destinul lui Israel în cadrul celui al națiunilor, convertirea se referă la destinul tuturor oamenilor. În Noul Testament, dimensiunea universală a convertirii este pe deplin evidențiată. Împărăția reprezintă o realitate care se îndreaptă spre viitor și spre sfârșitul timpului. Ea duce la restaurarea întregului cosmos, la reînnoirea tuturor lucrurilor. Cu ea, convertirea împărtășește acest caracter eshatologic. Ea nu este un scop în sine, ci începutul unei re-creații care trebuie să cuprindă în cele din urmă lumea.

Un al factor care stă la baza renașterii interesului pentru convertire din punct de vedere misiologic este presiunea evenimentelor contemporane. Atacul acestora asupra conceptului tradițional de convertire este o altă forță

puternică de regândire. Atacurile vin din trei direcții: de la o nouă înțelegere de sine a oamenilor; de la noua situație religioasă pluralistă a lumii și, în sfârșit, de la forțele secularizatoare. Toate trei împreună se combină adesea într-un asalt devastator care pare să lase puține perspective pentru posibilitatea convertirii în lumea noastră de astăzi. De când Sigmund Freud a zdruncinat însăși temeliile constituirii psihologice a omului, convertirea a încetat să mai fie un subiect pur teologic. Ea a intrat în atenția psihologilor, antropologilor și a cercetătorilor în variate științe sociale. Este foarte adevărat că acest atac asupra integrității convertirii și-a pierdut o parte din certitudinea sa inițială. Asistăm la o revenire a interesului pentru convertire ca subiect respectabil din punct de vedere științific. Fenomene precum puterea de persuasiune generată de mass-media sau lupta ideologică a minții („spălarea creierului”) din partea noilor mișcări religioase indică faptul că există forțe care trebuie luate mai în serios din punct de vedere apologetic misionar. Însuși sensul de persoană este contestat și, odată cu el, integritatea convertirii.

O altă provocare la adresa convertirii, pe care am menționat-o în cadrul lucrării, își adună forța de reinterpretare și contestare dintr-o situație religioasă din ce în ce mai pluralistă. În ultimele decenii am asistat la o renaștere remarcabilă a unora dintre marile religii vechi, precum hinduismul și budismul, precum și la apariția unor noi mișcări religioase, și a unor noi variante ale unor culte străvechi. La acestea se adaugă existența unor sisteme ideologice puternice de la începutul revoluției industriale, renașterea umanismului și a existențialismului. Într-o astfel de situație, obiectivele misiunii Bisericii de a evangheliza lumea în această generație pare a fi departe de a fi atins. Cu toate acestea, pluralismul religios pune sub semnul întrebării nu doar viabilitatea, ci chiar posibilitatea convertirii tuturor oamenilor la Hristos. Întrucât creează o situație de sincretism deschis, în care toate tradițiile și religiile devin o sursă de adevăr pentru individ, și întrucât are ca rezultat sisteme sintetice de credință care sunt mai degrabă incluzive decât exclusive, consecințele sunt că convertirea pare să nu mai fie o posibilitate reală pentru majoritatea oamenilor. În sfârșit, un atac și mai grav pe termen lung asupra convertirii vine din partea secularizării. Ne dăm seama, desigur, că nu există un acord asupra a ceea ce înseamnă de fapt secularizare. Dar, indiferent ce ar putea însemna în detaliu, nu poate exista nicio îndoială cu privire la direcția procesului prin care tot mai multe domenii ale gândirii sunt retrase de sub

controlul religios. Ca fenomen universal, secularizarea nu mai apare în primul rând ca o mișcare anticlericală sau antireligioasă. Cu toate acestea, ea continuă ca un proces care afirmă autonomia ultimă a tuturor domeniilor vieții în termenii pe care aceștia îi oferă. Ea creează astfel un climat de gândire care înseamnă că este din această lume, pragmatic și profan. Dincolo de aceasta, secularizarea presupune o interpretare a realității care include stăpânirea potențială a lumii, controlabilitatea tuturor relațiilor umane și o interpretare contextuală a adevărului. Un apel la convertire care se bazează doar pe o simplă experiență istorică și pe principii supraistorice și care este prezentat în întregime în termeni religioși nu are șanse să aibă niciun impact în aceste condiții.

Interogația asupra convertirii în situația contemporană, care vine cel puțin din aceste trei părți, este evident atât de considerabilă încât ar fi prezumțios să îi răspundem pe scurt. De aici motivația elaborării prezentei teze de doctorat. Într-un fel, întreaga noastră dezbatere teologică actuală se conectează la provocările acestor noi realități. Cu toate acestea, reactualizarea misionară a convertirii și noile perspective asupra conceptului său biblic indică unele dintre sarcinile cruciale care ne așteaptă.

Reformularea semnificației persoanei în contextul contemporan este una dintre sarcinile urgente pentru misiunea Bisericii. Dacă credința într-un Dumnezeu personal și în om ca persoană sunt esențiale pentru credința creștină, aceasta trebuie să stea sau să cadă în funcție de autenticitatea și dinamica conceptului său de persoană. După Freud, un astfel de exercițiu de reexaminare nu poate avea loc decât în dialog cu științele sociale și prin participarea fără rezerve la agonia omului modern de a se regăsi pe sine. El trebuie să includă o atitudine autocritică față de accentul exagerat pus pe individ în protestantism, precum și față de desconsiderarea libertății personale în alte tradiții. Conceptele de convertire din Vechiul și Noul Testament indică o antropologie biblică care ia în serios fiecare persoană ca un partener unic în istoria lui Dumnezeu cu omul, și totuși vede întotdeauna individul ca parte a întregii omeniri, de al cărei destin și viitor este cuprinsă propria sa persoană. Cazurile de convertire recunosc factorii culturali și sociali care fac parte din istoria și alcătuirea persoanei. Libertatea omului ca persoană nu se bazează pe teorii abstracte ale alegerii, ci pe puterea sa de a răspunde la actele date de Dumnezeu în istorie și la realitatea prezenței Sale în lume. Convertirea

semnifică această posibilitate de angajare în parteneriatul cu Dumnezeu ca fiind însăși esența ființei umane.

Redefinirea rolului Bisericii ca și comunitate a celor care au răspuns în mod vizibil prin convertire este o sarcină la fel de vitală. Confruntată cu imposibilitatea de a rămâne forța integratoare a societății și cu pericolul iminent al retragerii în sfera privată a unui ghetou minoritar, Biserica este provocată să examineze din nou sensul convertirii. Situația teologică arată clar că convertirea se află la rădăcina însăși a existenței Bisericii. Cu toate acestea, ea determină, de asemenea, rolul Bisericii ca fiind cel de *pars pro toto*. Convertirea nu este un scop în sine, ci un răspuns reprezentativ al tuturor oamenilor care duce la realizarea exemplară a Împărăției lui Dumnezeu, ca scop existențial în mântuire. Criteriile sale sunt pe lângă salvarea unui om dintr-o stare de păcătoșenie, precum și articularea misiunii și a slujirii Bisericii în lume.

A pune în relație convertirea ca eveniment personal și ca angajament de responsabilitate socială în orizontul Bisericii este o sarcină importantă. Nu putem separa convertirea la Dumnezeu de slujirea omului. Amândouă se întâmplă în unul și același act. Realitatea mântuirii se exprimă în primul rând în relația transformată cu Dumnezeu și cu aproapele. Convertirea are nevoie de aproapele, pentru că nu există o schimbare a inimii în afara unei schimbări a tuturor relațiilor. Participarea misionară a Bisericii în societate trebuie să fie determinată de tensiunea creatoare dintre reînnoirea omului ca persoană și a structurilor societății. Convertirea identifică tocmai această tensiune.

Din cele menționate mai sus se pot deduce noutatea și contribuția personală a cercetării noastre, care, de altfel, poate deschide noi direcții multilaterale de abordare a convertirii. Nu în ultimul rând, contribuția personală este probată și de studiul de caz (chestionar) realizat în capitolul V. Un studiu care a intenționat să măsoare procentual motivațiile și experiența convertirii.

Ca punct final, considerăm că teza de doctorat și-a atins obiectivele propuse, asumându-ne dezvoltarea temei convertirii în noi orizonturi de explorare misionară.

Bibliografie selectivă

1. *Biblia sau Sfânta Scriptură*, ediția jubiliară a Sfântului Sinod, versiune folosită după Septuaginta, redactată și adnotată de Bartolomeu Anania, Editura Institutului Biblic și de Misiunea al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2001
2. „The conversion call to the World Council of Churches in 1992”, în *Ecumenical Review*, vol. 44 (4), 1992.
3. ALONSO DEL CAMPO, U., *Proceso psicologico de la conversion religiosa de S. Agustin*, Université Saint Thomas d'Aquin, Rome, 1972.
4. ANDERSON, Allan, *The New Face of Global Christianity: The Emergence of Progressive Pentecostalism*, în www.pewresearch.org (accesat în data de 25.05.2022).
5. AUBIN, Paul, *Le problème de la conversion: Etude sur un terme commun à l'hellénisme et au christianisme des trois premiers siècles*, Beauchesne, Paris, 1963
6. BANDINI, J., „Le sense de la Conversion dans l'Ancien Testament”, în *La Maison Dieu*, nr. 90, 1967.
7. BARDY, Gustav., *La conversión al cristianismo durante los primeros siglos*, Ed. Desclée de Brouwer, Bilbao, 1961.
8. BAUMEISTER, Roy F., *Sensuri ale vieții*, trad. de Eva Kallay, Ed. ASCR, Cluj-Napoca, 2011.
9. BEL, Pr. conf. dr. Valer, *Misiune, parohie, pastorație*, Ed. Renașterea, Cluj, 2002.
10. BERGER, Peter L., *The desecularization of the world: Resurgent religion and world politics*, Ethics and Public Policy Center, New York, 1999.
11. BLANCY, A., „Can the Churches Convert? Should the Churches Convert?”, în *Ecumenical Review*, vol. 44 (4), 1992.
12. BLASS, Friedrich, DEBRUNNER, Albert & FUNK, Robert W., *A Greek grammar of the New Testament and other early Christian literature*, University Press, Chicago, 1961.

13. BLOSCH, D. G., *The meaning of conversion*, Christianity Today, XII, no.17, 1968.
14. BRIA, Pr. Ion, *Liturghia după liturghie: misiune apostolică și mărturie creștină azi*, Editura Athena, București, 1996.
15. BULKELEY, Kelly, „Religious Conversion and Cognitive Neuroscience”, în *The Oxford Handbook of Religious Conversion*, Oxford University Press, Oxford, 2014.
16. CODRESCU, Răzvan, *Occidentali convertiți la ortodoxie*, editura Christiana, București, 2002.
17. CONGAR, Yves., *La conversion, étude théologique et psychologique*, Parole et Mission, Madrid 1960.
18. DAMIAN, Constantin-Iulian, *Convertirea în contextual Noilor Mișcări Religioase. Spălarea creierului, manipulare, influență socială*, Ed. Astra Museum, Sibiu, 2014.
19. FELEA, pr. Ilarion V, *Convertirea creștină*, Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, Sibiu, 1935.
20. FERM, R.O., *The Psychology of Christian Conversion*, Fleming H. Revell Company, London, 1994.
21. FRANCE, Richard Thomas., *Conversion in the Bible*, The Evangelical Quarterly 65, no. 4, 1993.
22. FURGESON, Earl H., *The definition of religious conversion*, Pastoral Psychology, Sept, 1965.
23. GALERIU, Constantin, *Sensul creștin al pocăinței*, în „Studii Teologice”, seria a II-a, anul XIV (1967), nr. 9-10.
24. GARTRELL, C. David and SHANNON, Zane K., „Contacts, cognitions, and conversion: A rational choice approach”, în *Review of Religious Research*, vol 27, no. 1, 1985.
25. GAVENTA. Beverly Roberts, *From Darkness to Light. Aspects of Conversion in the New Testament*. Fortress Press, Philadelphia, 1986.
26. GODO, Emmanuel (coordonator), *Convertirea religioasă*, trad. de Nicoleta Petuhov, Ed. Anastasia, București, 2002.

27. GOOREN, Henri, „Anthropology of Religious Conversion”, în *The Oxford Handbook of Religious Conversion*, Oxford University Press, Oxford, 2014.
28. GOOREN, Henri, *Religious Conversion and Disaffiliation. Tracing Patterns of Change in Faith Practices*, Palgrave Macmillan, New York, 2010.
29. GORDON T. Smith, *Beginning Well: Christian Conversion & Authentic Transformation*, Inter Varsity Press, Downers Grove, 2001.
30. GREIL, Arthur L., „Previous dispositions and conversion to perspectives of social and religious movements”, în *Sociological Analysis* 38, no.2, 1977.
31. HEIRICH, Max, „Change of heart: A test of some widely held theories about religious conversion”, în *American Journal of Sociology* 83, no. 3, 1977.
32. HIEBERT, Paul G., *Conversion, Culture and Cognitive Categories*, Gospel in Context 1, no. 4, October 1978.
33. HOLLADAY, William L., *The root subh in the Old Testament*, Leiden, 1959.
34. ICĂ jr., Arhid. lect. dr. Ioan, *Misiune și mărturie creștină*, Editura Universității „Lucian Blaga” din Sibiu, 2010.
35. JAMES, Wiliam, *Varieties of Religious Experience: A Study in Human Nature*, Centenary Edition, ed. Routledge, London, 2002.
36. JONES, E. Stanley, *Conversion*, Abingdon Press, New York, 1959.
37. KARECKI, Madge, „The ongoing conversion of the missionary”, în *Missiology: An International Review*, Vol. 51 (1), 2023.
38. KASDORF, Hans, *Christian, Conversion in Context*, Scottsdale, Herald Press, Pennsylvania, 1980
39. KLING, D. W., „Conversion to Christianity”, în L. R. Rambo & C. E. Farhadian (Eds.), *The Oxford handbook of religious conversion*, Oxford University Press, New York, 2014
40. KONG, L., & NAIR, S., „Geographies of religious conversion”, în RAMBO, L. R. & FARHADIAN C. E. (eds.), *The Oxford handbook of religious conversion*, Oxford University Press, New York, 2014.

41. LACAN, Dom Marc-Francois., *Conversion and Kingdom in the Synoptic Gospel*, ed. Walter E. Conn, Alba House, New York, 1980.
42. LOFLAND J. & STARK R., „Becoming a world-saver: A theory of conversion to a dynamic process in Christian mission”, în *American Sociological Review*, vol. 30 (6), 1965.
43. LOFLAND, John, *Doomsday Cult: A Study of Conversion, Proselytization, and Maintenance of Faith*, Prentice-Hall, California, 1979.
44. LOFLAND, John, SKONOVD, Norman, „Conversion Motifs”, în „*Journal for the Scietific Study of Religion*”, vol. 20, nr. 4/1981.
45. LOFLAND, John, STARK, Rodney, „Becoming a World-Saver: A Theory of Conversion to a Deviant Perspective”, în *American Sociological Review*, vol. 30, nr. 6, 1965.
46. LONG, Theodore E. and HADDEN, Jeffrey K., „*Religious conversion and the concept of socialization: Integrating the brainwashing and drift models*”, în *Journal for the Scientific Study of Religion* 22, no.1, 1983.
47. McFAGUE, Sallie, *Conversion: Life on the edge of the raft*, Interpretation, vol. 33 (3), 1978.
48. McKNIGHT Scot, *Turning to Jesus: the sociology of conversion in the Gospels*, Westminster, KY:Louisville, 2002,
49. NECHITA, Pr. prof. dr. Vasile, *Misiunea Bisericii ieri și astăzi*, Ed. Vasiliana 1998, Iași, 2009
50. NOCK, Arthur Darby, *Conversion*, Oxford University Press, Oxford/New York, 1933.
51. OSSEEL, Părintele Siluan, *Când Dumnezeu Se atinge de inima omului...*, De vorbă cu „Părintele Siluan Osseel despre experiența harului Duhului Sfânt”, în *Revista Familia Ortodoxă*, nr. 7 (42)/2012.
52. PAVEL, pr. prof. univ. dr. Aurel, *Studii de teologie misionară și ecumenică*, ed. Universității „Lucian Blaga”, Sibiu, 2008.
53. PAVEL, pr. prof. univ. dr. Aurel, *Vechiul Testament persepctive misionare*, ed. Universității „Lucian Blaga”, Sibiu, 2002.

54. PÂRVU, Ioana, *La capătul lumii am găsit Ortodoxia*, consemnat de Ioana Pârvu, în „Revista Familia Ortodoxă”, nr. 9 (56)/2013.
55. PEACE, Richard V., *Conflicting understandings of Christian conversion: a missiological challenge*, vol. 28 (1): 8-14, International Bulletin of Missionary Research, 2004.
56. PETRARU, Pr. prof. dr. Gheorghe, Misiune și evanghelizare, în „Teologie și Viață”, nr. 1-3/1995.
57. PETRARU, Pr. prof. dr. Gheorghe, *Ortodoxie și prozelitism*, Iași, Ed. Trinitas, Iași, 2000.
58. PRICE, David John, *The Protestant Understanding of Conversion and its Implications for Missionary Obedience*, Doctor of Missiology Dissertation, Fuller Theological Seminary, 1979.
59. RAMBO, L. R. & BAUMAN, S. C., „Psychology of conversion and spiritual transformation”, în *Pastoral Psychology*, 61, 2012.
60. RAMBO, L. R. „Conversion studies, pastoral counseling, and cultural studies: Engaging and embracing a new paradigm”, în *Ex Auditu* 25, 2009.
61. RAMBO, L. R. „Theories of conversion: Understanding and interpreting religious change”, în *Social Compass* 46, 1999.
62. RAMBO, L. R. *Understanding religious conversion*, Yale University Press, New Haven, 1993;
63. RAMBO, L. R., *Conversion studies, pastoral counseling, and cultural studies: Engaging and embracing a new paradigm*, în *Ex Auditu*, 25, 1–16, 2009.,
64. RAMBO, Lewis R and FARHADIAN Charles E, „Converting: stages of religious change”, în *Religious Conversion. Contemporary Practices and Controversies*, eds. Christopher Lamb and M. Darrol Bryant, Cassell, London and New York, 1999.
65. RAMBO, Lewis R and FARHADIAN Charles E., „Introduction”, în *The Oxford Handbook of Religious Conversion*, Oxford University Press, Oxford, 2014.
66. RAMBO, Lewis R., „Anthropology and the Study of Conversion”, în *The Anthropology of Religious Conversion*, BUCKSER, Andrew and

- GLAZIER, Stephen D., eds., Rowan & Littlefield Publishers, Oxford, 2003
67. RAMBO, Lewis, *Understanding religious conversion*, Yale University Press, New Haven, 1993.
 68. RICHARDSON, James T, *Conversion careers: In and out of the new religions*, Beverly Hills, Sage, 1978.
 69. SANDERS, J. T., *Conversion in early Christianity*, în Blasi, A. J., Duhaime, J., & Turcotte, P.-A. (Eds.), *Handbook of early Christianity: Social science approaches*, Altamira Press, Walnut Creek, 2002.
 70. SCHNELLE, Undo, *Paul his life and theology*, MI: Baker Books, Grand Rapids, 2000.
 71. SCOROBETȚ, Trandafir, (ed.), *Văzut-am lumina cea adevărată. Recente cazuri de trecere a uniților la Ortodoxie*, Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, Sibiu, 1924.
 72. SHAULL, R., & CESAR, W., *Pentecostalism and the future of the Christian churches: Promises, limitations, challenges*, Wm. B. Eerdmans, Grand Rapids, 2000.
 73. SILADI, Paul, *Ortodoxia în Occident. 10 convertiri*, Cluj-Napoca, Ed. Renașterea, 2014.
 74. SON, Angella, „Conversion Experiences of Adults in El Salvador”, în *Pastoral Psychology* 69, 2020.
 75. STAPLES Clifford L. and MAUSS Armand L., *Conversion or commitment? A reassessment of the Snow and Machalek approach to the study of conversion*, în *Journal for the Scientific Study of Religion* 26, no. 2, 1987.
 76. STARK, Rodney, *A Theory of Religion*, Rutgers University Press, 1996.
 77. STARK, Rodney, *Discovering God: The Origins of the Great Religions and the Evolution of Belief*, Harper, SanFrancisco, 2009.
 78. STARK, Rodney, *The Rise of Christianity: How the Obscure, Marginal Jesus Movement Became the Dominant Religious Force in the Western World in a Few Centuries*, Harper, SanFrancisco, 1997.

79. STARK, Rodneya and FINKE Roger, *Acts of faith: Explaining the human side of religion*, University of California Press, Berkeley and Los Angeles, 2000.
80. STĂNILOAE, pr. prof. dr. Dumitru Stăniloae, *Ascetica și Mistica Bisericii Ortodoxe*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2002.
81. STĂNILOAE, pr. prof. dr. Dumitru, *Spiritualitate și comuniune în Liturgia Ortodoxă*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2004.
82. TEȘU, pr. prof. Ioan C., *Lumea, Rugăciunea și Asceza în Teologia Părintelui Stăniloae*, ed. Trinitas, Iași, 2003.
83. TIA, arhim. Teofil, *Elemente de pastorală misionară pentru o societate postideologică*, Ed. Reîntregirea, Alba Iulia, 2003.
84. TIPPETT, A. R., „Conversion as a dynamic process in Christian mission”, în *Missiology*, 2, 1977.
85. WRIGHT, Christopher J. H., *Implications of Conversion in the Old Testament and the New Testament*, no. 1, January, *International Bulletin of Missionary Research* 28, 2004.
86. WRIGHT, Christopher J. H., *The mission of God: unlocking the Bible's grand narrative*, IL: IVP Academic, Downers Grove, 2006.
87. WRIGHT, N. T., *What Saint Paul really said: Was Paul of Tarsus the real founder of Christianity?*, MI: WB Eerdmans, Grand Rapids, 1997.
88. YANG, Fenggang and ABEL, Andrew, „Sociology of Religious Conversion”, în *The Oxford Handbook of Religious Conversion*, Oxford University Press, Oxford, 2014.
89. ZINNBAUER, Brian J. & PARGAMENT, Kenneth I., „Spiritual Conversion: A Study of Religious Change Among College Students” în *Journal for the Scientific Study of Religion*, vol. 37, 1998.
90. ZWECK, Dean, *The Exordium of the Areopagus Speech, Acts 17,22, 23*, vol. 35 (1):94-103, *New Testament Studies*, 1989.
91. WARE, Kallistos, *Rugăciune și tăcere în spiritualitatea ortodoxă. Puterea Numelui sau despre Rugăciunea lui Iisus. Isihia și tăcere în*

rugăciune, trad. de Gabriela Moldoveanu, Ed. Christiana, București, 2003.

92. ZOLLI, Luca, „Lupta dusă de un catolic practicant pentru a primi Botezul în Ortodoxie. Mulțumesc Bisericii Ortodoxe pentru că a păstrat Harul și Adevărul”, partea a II-a, în *Revista Familia Ortodoxă*, nr. 8/2009